

Piotr Stasiński

"Poetyka a konteksty społeczne" : (XXI Konferencja Teoretycznoliteracka)

Biuletyn Polonistyczny 26/4 (90), 100-108

1983

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

22 IV 1983

mgr Marek Adamiec: "Autobiografia"
prof. Zbigniew Sudolaki: "List do K. Górskiego" z 19 maja 1892"
doc. Eugeniusz Czaplejewicz: "O »Balladynie«"
mgr Andrzej Fabianowski: "Philoctet"
dr Wincenty Grajewski: "Archeologia"
dr Bogadn Omczarek: "Tajemnica lorda Singelworth"
dr Andrzej Zieniewicz: "Rękopisy Norwida" M. Jastruna
dr Elżbieta Feliksiak: "Vade-mecum"
dr Wojciech Jękiel: "Pieśń od ziemi naszej"
doc. Cezary Rowiński: "Moja ojczyzna"
dr Barbara Kryda: "Co robić?"
dr Alina Siołkajło: "Teza (na katedrę literatury)"
doc. Stanisław Makowski: "Sonet do M. Guyskiego"

Niestety, z powodu choroby prelegenta, nie został wygłoszony referat Juliusza W. G o m u l i c k i e g o "Jak interpretować Norwida?", który miał zainaugurować obrady sesji.

Mgr Małgorzata Nesteruk

"POETYKA A KONTEKSTY SPOŁECZNE"

SPRAWOZDANIE Z XXI KONFERENCJI TEORETYCZNO-LITERACKIEJ
/DYMACZEWO k/POZNANIA, 5-10 MAJA 1983/

Konferencję tę (odbyła się ona z rocznym opóźnieniem) gościł tym razem Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

W pierwszym dniu obrad R. Z i m e n d (IBL) przedstawił rozbiór interpretacyjny "Wprowadzenia" do "Zapisków z martwego domu" Fiodora Dostojewskiego, przy czym szczególną uwagę referenta skupiła konsekwentna apolityczność obrazu katongi'i konstrukcji narratora "Zapisków". Zimend dowodził, że przyczyną tego zjawiska była, z jednej strony, tendencja ideologiczna

pisarza rosyjskiego, który w ten sposób pragnął usunąć komplikujący moment polityczny z niezwykle dlań ważnej opozycji: lud - szlachta. Chodziło o ewolucję *cateris paribus*, tak, by nic nie zakłócało apologii ludu. Z drugiej strony, referent wysunął argument historycznoliteracki, wskazując, że proza XIX-wieczna w ogóle ani nie dysponowała skuteczną konwencją dla literatury politycznej, ani nie wydała znaczących dzieł takiej literatury. Referat-szkic zatytułowany był "Wstęp o »Przedmowie«".

Następnym referatem był eseistyczny zarys poetyki życiorysu współczesnego, przedstawiony przez R.K. P r z y b y ł - s k i e g o (UAM). Autor omawiał życiorysy polskie publikowane w obydwu obiegach w kraju i życiorysy w literaturze emigracyjnej. Interesowały go konwencjonalizacje biografii literackich i oficjalnych, element kreacji i perwazji w nich zawarty. Autor próbował odpowiedzieć na pytanie, czy wyłania się z nich cały skomplikowany polski los ostatnich pięćdziesięciu lat. Przykładem ułomności konstrukcji owego mitycznego polskiego losu stały się dla niego życiorysy postaci z "Miazgi" Andrzejewskiego.

P. S t a s i Ń s k i (IBL) zastanawiał się nad szczególną formą profesjonalizacji i instytucjonalizacji pisarstwa, jaką jest w XX-wiecznej kulturze polskiej rola społeczna pisarza-dziennikarza-polityka. Autor rozpatrywał ją ze względu na postulat "zaangażowania" w sensie nadany temu słowu przez Sartre'a, dowodząc przymusów związanych z tą potrójną rolą publiczną oraz jej inercji, która wytwarzała kalekie formy zaangażowania, sprzeniewierzające się etycznym postulatom Sartre'a. }

J. J a r z ę b s k i (UJ) w referacie pt. "Science-fic-

tion a polityka - wersje Stanisława Lema" analizował twórczość Lema, badając obecne w niej wątki polityczne. Autor śledził ewolucję tych wątków, rozważając ich przemiany, począwszy od najsłynniejszych utopii technologicznych aż po konstrukcje zwane przez referenta "dyetopiami", w których Lem tworzy świat konsekwentnie antyhumanistyczny. Mimo dystansu ironicznego obecnego w powieściach Lema oraz świadomej gry konwencjami literackimi, utrwalona została w tej twórczości postulatyczna wartość polityki jako mądrego urządzenia świata społecznego.

W. B o l e c k i (IBL) przedstawił referat o poezji Stanisława Barańczaka i pokolenia 68, zaopatrzony w podtytuł "Język jako świat przedstawiony". Referent zaprezentował tezę, że dla omawianej przezeń poezji język stanowi najistotniejszy kontekst, a nawet, że jest przedstawiany analogicznie do takiego sensu tego słowa, jaki ma ono w wyrażeniu "świat przedstawiony". Analizował ponadto leksykę i stylistykę poezji Barańczaka, pokazując funkcje "mowy obcej" i stale z nią zderzanej "mowy własnej". W metodzie tego poety dostrzegał tradycje futuryzmu i Gałczyńskiego.

M. S t a l a (UJ), w referacie pt. "Przemiany poetyki, trwałość wartości", zajął się poezją tzw. nowej fali, przyjął jednak przy interpretacji filozoficzny punkt widzenia. Zabiegi językowe poetów interesowały krytyka nie same dla siebie i nie tylko jako przejawy swoistej poetyki, lecz jako oznaki stosunku do wartości. W poezji nowofalowej autor dostrzegał tradycję jawną: Przybosa i lingwizm poetycki i tradycję ukrytą, ufilozoficzoną: Mandelstama i - w szczególności - sposób przeczytane-go - Miłozę. Autor zajął się również niektórymi tropami tej poezji, m.in. metaforyką oddechu, po to jednak, by pokazać ich filozoficzno-społeczne interpretacje.

Referat W. W a n t u c h (UAM) o poetyce przemówień noworocznych, wygłaszanych w PRL od 1945 do 1982 r. przez kolejnych przewodniczących Rady Państwa, zawierał liczne obserwacje dotyczące charakterystyki tekstów tego gatunku. Zostały ukazane zarówno skostnienie i stereotypizacja stylu i tematów, jak i pewna ewolucja koniunkturalna, dająca pośrednio i w specyficzny sposób fałszywe świadectwo historyczne. Kategorie, którymi posługiwała się autorka w analizach, zaczerpnięte były z semiotyki, socjologii języka, antropologii i filozofii języka potocznego Austina.

Ostatnim referatem drugiego dnia konferencji był szkic filozoficzno-literacki W. G r a j e w s k i e g o (UW) zatytułowany "Opowiadanie i polityka". Autor zaczął od paradoksu słuszności opowiadania wobec polityki, której mówienie - jakkolwiek strukturalnie podobne do zwykłych wypowiedzi - jednak komunikację nie jest. W polityce chodzi o to, by w ogóle dało się mówić, chodzi więc w podtrzymywanie samego aparatu komunikacyjnego. Druga część referatu była zartem krytycznym, w którym autor przedstawił analizę bajki La Fontaine'a-Trembeckiego pt. "Wilk i baranek". Jest to przypowieść o bezwzględności racji silniejszego, niezależnie od słów i porozumień, przy pomocy których chciałoby się zagwarantować sprawiedliwość.

Referat Z. Ł a p i ń s k i e g o (IBL), pt.: "Jak współżyć z socrealizmem?", rozpoczął trzeci dzień konferencji i stanowił próbę określenia głównej funkcji socrealizmu z punktu widzenia pisarzy, angażujących się w wykonywanie stalinistycznej polityki kulturalnej. Autor pokazał, na znaczących polskich przykładach, w jaki sposób dokonywało się unicestwienie literatury w socrealizmie. Literatura ta oparta była na umowie co do podtrzymywania pozorów.

Pisarze deklarowali opcję socrealistyczną, następnie uprawiali gwałtowną publicystykę na jej cześć, by wreszcie próbować oryginalnej twórczości, zgodnej z deklarowanymi zasadami. Polityk kulturalny zaś gwarantował umowę pozorowania prawdziwości i potrzeby tej literatury, a także zapewniał popyt na nią. Referent formułował wniosek, iż socrealizm nie funkcjonował ani jako perswazja, ani jako "mimesis", lecz służył przygotowaniu twórców do akceptowania nowych wartości poprzez przymus uczestniczenia w obrzędzie profanacji wartości tradycyjnych, autodegradacji i literackiego samobójstwa.

Inny sposób badania socrealizmu zaproponował P. F a s t (UŚl.) w referacie pt. "Relizm socjalistyczny - prąd z dominantą perswazyjną". Autor uzasadnił tezę, że socrealizm w literaturze radzieckiej należy traktować raczej jako prąd historycznoliteracki niż jako metodę twórczą. Następnie określił główne cechy prądu, do których należą: ideologiczność, afirmatywność w stosunku do aktualnej polityki partii, silny związek z obowiązującą wykładnią materializmu dialektycznego, aktywność wychowawcza. Tę ostatnią cechę autor omówił szerzej, dowodząc istnienia tytułowej dominanty perswazyjnej w piśmarstwie socrealistycznym. Chwydami, które decydują tu o wydatnej perswazyjności, są przede wszystkim stematyzowane sądy aksjologiczne i ujmowanie świata przedstawionego w kategoriach "zadania".

Grupa powyżej omówionych referatów wzbudziła żywą dyskusję, która ogniskowała się wokół dwóch głównych problemów: języka propagandy politycznej i stosunku literatury do niego oraz socrealizmu w literaturze polskiej.

H. P u s t k o w s k i (Uł.) wrócił w swym "Komunikacie z pola walki", zatytułowanym "Kłopoty z zaangażowaniem", do problematyki młodej poezji lat 70-ych. Autor spróbował opisać mo-

del tej poezji, oparty na - z jednej strony - uruchomieniu kodu retorycznego i negatywistycznie ideologicznego, z drugiej - na silnym piętnie osobowym, na zaangażowaniu ujętym personalistycznie. Opisane również zostały interakcje między mową poetów a środowiskiem informacyjno-propagandowym, wobec którego poeci zajmowali postawę krytyczną.

E. K u ź m a (WSP Szczecin) postawił w tytule referatu pytanie: "Czy istnieje poetyka rewolucyjna?" a następnie zestawił omówioną obszernie doktrynę krytyczną Julii Kristevy z poetyką "Odwróconego światła" Tymoteusza Karpowicza. Zestawienie to prowadziło do wniosku, że poezja Karpowicza wciela w sposób doskonały postulatory semiotyki literackiej Kristevy; ponieważ jednak zostało dokonane ze skrupulatną konsekwencją - nie bez udziału ironii ze strony referenta - ukazało dewiacyjność i jałowość zarówno wyznawanej przez Kristevę ideologii literackiej, swobodnie zonglującej marksizmem, trockizmem i psychoanalizą, jak i ekstrawagancji poetyckich Karpowicza.

Kolejne dwa referaty dotyczyły wątków politycznych w literaturze dawniejszej. J. A b r a m o w s k a (UAM) zarysowała historię i cechy gatunkowe polskiej bajki politycznej, poczynając od tradycji Ezopa, poprzez bajkę oświeceniową i z okresu rozbiorów, aż po współczesne potomstwo bajki: rysunek satyryczny i "kawał" polityczny w alegorycznym kostiumie zwierzęcym. Wypód autorki skonstruowany był wokół teoretycznoliterackiego przeciwieństwa między alegorią a parabolą. Opisując filozofię klasycznej bajki, zawartą w jej toposach, autorka uwydatniła jej trzon: deterministyczny esencjalizm, pragmatyzm, nierewolucyjność i swoistą aspołeczność, a następnie pokazała, jak nowsze wcielenia bajki politycznej przekraczają ten kanon.

D. M a l e s z y ń s k i (UAM) przedstawił referat pt.

"»Anatomia« Rzeczypospolitej - literatura jako depozytarium polityki". Był to analityczny przegląd funkcji i znaczenia toposu "chorego ciała" Rzeczypospolitej, zwłaszcza u autorów staropolskich. Autor ukazał, jak polityka zostaje zaklęta w ów topos jako składnik kodu kulturowego. Topos ten nabiera w ten sposób cech gatunkujących, staje się obrazem topicznym, organizującym formalnie i filozoficznie teksty literacko-politycznych traktatów. Na koniec autor poczynił również uwagi na temat trwałości toposu "anatomicznego" we współczesnej literaturze.

Piąty dzień konferencji rozpoczęła S. W y s ł o u c h (UAM) referatem pt. "Techniki powieści politycznej". Autorkę interesowało, na ile technika narracyjna powieści politycznej steruje lekturą, na ile zaś to odbiorca decyduje o kwalifikacji powieści jako politycznej właśnie. Przedstawiła również szereg przykładów polskich współczesnych powieści politycznych lub za polityczne uważanych. Autorka zarysowała pewną typologię takich powieści oraz ukazała "chwyty" narracyjne, wprowadzające wymiar polityczny do fabuły lub interpretacji czytelniczej. Do szczególnie eksploatowanych zaliczyła figurę balu i tańca, raczej tradycyjną, i figurę zebrania - nowszą. Ta ostatnia nasuwa przy analizie powieści politycznej analogię z gogolowską kancelarią w jej jednowymiarowości, skupieniu się na intrydze i grze pozorów. We wnioskach swego wywodu autorka uznała powieść polityczną raczej za gatunek niż tylko wyróżnik tematyczny.

K. J a k o w s k a (UMK) dała zarys "Historii polskiej powieści z tezą". Termin tytułowy rozumiała autorka szeroko, nie ograniczając go do jednej epoki w historii literatury (zwłaszcza pozytywistycznej powieści tendencyjnej), lecz przy jego pomocy konstruując chronologiczny przegląd polskich powieści. Referentkę interesował szczególnie konflikt między re-

toryką a "mimesis", czyli typ i natężenie perswazyjności jako wyznacznik historycznie dominującego typu powieści.

A. L a b u d a (Uwr.) przedstawił - jak sam ją określił - recenzję krytyczną nt. "Wątków politycznych w »Miazdze« Andrzejskiego". Autor wydobyl dwa glównne paralelne motywy filozoficzne "Miazgi": twórczość zagrożoną pasją miłosną i sztukę zagrożoną przez politykę. Wskazał na mitologizację właściwego polityce aparatu przemocy, co w "Miazdze" przybiera postać uznawania politycznej władzy sądzienia. Oględność polityczną "Miazgi", obawę pisarza przed satyrycznym spłaszczaniem postaci polityków w niej występujących referent przypisał raczej autocenzurze artystycznej niż politycznej. Kompromis "Miazgi" powoduje m.in., że nie można jej uważać za powieść polityczną.

W ostatnim dniu konferencji wysłuchano referatów wygłoszonych przez naukowców z Uniwersytetu Śląskiego. T. S t ę p i e Ń przedstawił tekst nt. "Szopki politycznej skamandrytów". Formę szopki w wydaniu pikadorszczyków (później skamandrytów) wywodził autor z tradycji modernistycznej, zwłaszcza kabaretu Boya, czyli klasycznej szopki zsekularyzowanej. Autor uwypuklał perswazyjną funkcję szopek politycznych i ich związki z własną, przez pikadorski kabaret wychowaną publicznością. Określał funkcję szopek w kulturze literackiej i kulturze popularnej, pokazując, jak wykorzystywany był kanoniczny kod literatury wysokiej dla prześmiewczych degradacji i osławiania osobistości politycznych. Opisał też warunki, w których - w początku lat trzydziestych - modernistyczna, tak dotąd pojemna forma szopek przestała jednak mieścić zbyt już radykalnie zróżnicowaną rzeczywistość publiczną. Skamandryccy autorzy szopek zamilkli.

Na zakończenie M. B u j n i c k a wygłosiła, bogaty w egzemplifikacje i efektowne cytaty, referat nt. "Erotyki w mię-

dzywojennym romansie popularnym". Autorka wykazała, w jaki sposób sprzeczne zamówienie społeczne pod adresem romansu wyrażało się poprzez antytetyczny język opisu erotycznego. Sprzeczność między erotycznym tabu a wymaganiami atrakcyjności owocowała również stereotypową polaryzacją: "anielska uroda", ale "demoniczny seks". Zanalizowane też zostały chwytły narracyjne organizujące, obowiązujący w tekstach romansów model miłości, początkowo sentymentalno-triesticzny, lecz stopniowo (pod naciskiem nowej publiczności) rozszadany przez wulgaryzm. Do typowych cech przedstawiania erotyki należała przewaga opisu nad fabułą, w taki sposób, by szczegóły aktów były kompensowane przestrzenną pomysłowością opisów.

Dr Piotr Stasiński

"TEORIA I PRAKTYKA NAUCZANIA LITERACKIEGO W SZKOLE"
/CZĘSTOCHOWA, 18-19 MAJA 1983/

Konferencja została zorganizowana przez Zakład Literatury i Języka Polskiego Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Wśród jej uczestników znaleźli się pracownicy krajowych ośrodków uniwersyteckich i wyższych szkół pedagogicznych, merytoryczni pracownicy oddziałów doskonalenia nauczycieli oraz kuratorów oświaty i wychowania, nauczyciele szkół średnich i podstawowych z miasta i województwa częstochowskiego.

Sejki przewodniczyli doc. dr hab. E. Polański z Uniwersytetu Śląskiego oraz prof. W. Pasterniak z WSP w Zielonej Górze. Przybyłych na seję powitał rektor WSP w Częstochowie, doc. dr hab. W. Brzezina, a cele i szczegółowy program obrac wraz z im-